

Rapporter i pedagogik 19



JOHAN ÖHMAN

**Implementering av utbildning för hållbar utveckling
Relationen mellan normstödjande strukturer
och studerandes moraliska lärande**

© Johan Öhman, 2014

Titel: Implementering av utbildning för hållbar utveckling: relationen mellan normstödjande strukturer och studerandes moraliska lärande.

Utgivare: Örebro universitet 2014
www.oru.se/publikationer-avhandlingar

ISSN 1650-0652

Vetenskapsrådet Dnr 2008:4844

Sammanfattning

Johan Öhman (2014): Implementering av utbildning för hållbar utveckling: relationen mellan normstödjande strukturer och studerandes moraliska lärande. Rapporter i pedagogik 19, Örebro universitet.

Syftet med detta projekt *Implementering av utbildning för hållbar utveckling: relationen mellan normstödjande strukturer och studerandes moraliska lärande* har varit att studera hur normstödjande strukturer utvecklats och hur undervisnings- och lärandeprocesser går till på gymnasieskolor som profilerat sig mot utbildning för hållbar utveckling. Resultaten av projektets olika studier visar att rektorer spelar en central roll i utvecklandet av professionella normer riktade både mot förändring av skolans kultur och dess struktur. Konceptet utbildning för hållbar utveckling kan stimulera eleverna till att konkretisera sina kunskaper, koppla samman kunskaper från olika områden och förena kunskaper och värden till argument. Men det finns samtidigt en risk för att "hållbar utveckling" blir ett harmonibegrepp som gör att intressekonflikter i samhällsutvecklingen förbises. Erfarna lärare kan emellertid utnyttja komplexiteten i hållbarhetsfrågor som en tillgång i undervisningen snarare än ett problem och kan regissera samtalen så att eleverna lär sig att politiskt och moraliskt ta ställning i hållbarhetsfrågor.

Keywords: Utbildning för hållbar utveckling, lärande, undervisning, normer, miljömoral, rektor, styrning.

Johan Öhman, Inst för humaniora, utbildnings- och samhällsvetenskap
Örebro University, SE-701 82 Örebro, Sweden, johan.ohman@oru.se

Innehållsförteckning

INGÅENDE FORSKARE	7
PROJEKTBEKRIVNING	8
HUVUDSAKLIGA RESULTAT	10
Utbildningens normstrukturer	10
Undervisningens socialisationsinnehåll	12
Normer och värden i klassrumssamtal	15
SAMMANFATTANDE SLUTSATSER	21
INSAMLAD EMPIRI	23
ARTIKLAR OCH BOKKAPITEL SOM LEVERERATS INOM PROJEKTET	24
KONFERENSPRESENTATIONER	26
ÖVRIG LITTERATUR SOM REFERERAS I DENNA RAPPORT	28

Ingående forskare

I projektet har följande forskare ingått.

Projektledare:

Johan Öhman, institutionen för humaniora utbildnings- och samhällsvetenskap, Örebro universitet

Forskare som innehaft löneandel i projektet:

Elisabeth Aaro Östman, Institutionen för didaktik, Uppsala universitet

Per Sund, Akademin för utbildning, kultur och kommunikation, Mälardalens högskola

Per Wickenberg, Rättssociologiska enheten, Lunds universitet

Marie Öhman, Institutionen för hälsovetenskap och medicin, Örebro universitet

Övriga medverkande forskare:

Håkan Hydén, Rättssociologiska enheten, Lunds universitet

Ulf Leo, Rättssociologiska enheten, Lunds universitet

Iann Lundegård, Institutionen för matematikämnets och naturvetenskapsämnenas didaktik, Stockholms universitet

Karin Rudsberg, Institutionen för didaktik, Uppsala universitet/Institutionen för humaniora utbildnings- och samhällsvetenskap, Örebro universitet

Leif Östman, Institutionen för didaktik, Uppsala universitet

Projektbeskrivning

Arbetet med utbildning för hållbar utveckling anges av ett flertal internationella policydokument som en av skolans viktigaste uppgifter. Även den svenska läroplanen anger sedan lång tid tillbaka vikten av att på demokratiska grunder skapa förutsättningar för en hållbar utveckling. Detta har resulterat i en rad utmaningar för skolans verksamhet, inte minst när det gäller frågor om vad som ska göras och hur det ska ske. Detta projekt har syftat till att bidra med nya vetenskapliga kunskaper som kan vara behjälpliga i införandet av utbildning för hållbar utveckling i den svenska skolan. Mer specifikt har syftet varit att studera och klargöra förhållandet mellan normstödjande strukturer på organisationsnivå och utbildningsprocesser i klassrummen, i skolor som profilerat sig mot utbildning för hållbar utveckling. Detta syfte kan sammanfattas i följande mål:

- Att beskriva och kategorisera olika typer av normstödjande strukturer som har utvecklats i skolor som uttryckligen praktiserar utbildning för hållbar utveckling.
- Att klargöra styrnings- och lärandeprocesser rörande olika aspekter av hållbar utveckling.
- Att identifiera kritiska punkter i implementeringen av utbildning för hållbar utveckling genom att klargöra förhållandet mellan olika typer av normstödjande strukturer och styrnings- och lärandeprocesserna i klassrummen.

Projektet har bestått av två delprojekt. Det första delprojektet har handlat om att undersöka de strukturer inom skolan som anger riktningen för vad som bör göras, det vill säga vad som framstår som önskvärt innehåll i frågor som rör hållbar utveckling. Detta har skett genom dels enkäter till lärare och rektorer och dels intervjuer med lärare och rektorer på de utvalda skolorna. Tillsammans med analyser av nationella och lokala styrdokument har enkät- och intervjustudierna använts för att beskriva och kategorisera de normstödjande strukturer som utvecklats på skolorna. I denna delstudie har teorier, perspektiv och metoder från normvetenskap (rättssociologi) och social- och rättsvetenskap använts, framförallt en normteoretisk modell som har utvecklats inom rättssociologi vid Lunds universitet där studier av handling är en utgångspunkt (Wickenberg, 1999; Hydén, 2002; Hallerström, 2005; Persson 2010; Leo 2010).

Det andra delprojektet har handlat om undersökningar av det som görs i den konkreta undervisningspraktiken, främst med avseende på etiska och mora-

liska undervisnings- och lärandeprocesser. Detta har skett genom ljud- och videoupptagningar av lärares handlingar och elevers lärandeprocesser i pågående undervisningssituationer. Även elev- och lärarintervjuer har använts inom detta delprojekt. I dessa studier har angreppssätt som är baserade på John Deweys pragmatiska filosofi, Ludwig Wittgensteins språksyn och Michel Foucaults maktperspektiv tillämpats. Angreppssätten är utvecklade inom forskargrupperna SMED vid Uppsala och Örebro universitet och Naturvetenskapsämnenas didaktik vid Stockholms universitet (för översiktliga beskrivningar av denna metodologi se Almqvist et al., 2008; Östman, 2010; Östman & Öhman, 2010). Dessa utarbetade metoder möjliggör analyser av såväl lärandets individuella som institutionella dimensioner i pågående utbildningspraktiker. Även analyser av hur eleverna vägleds i en specifik riktning i undervisningspraktiken möjliggörs och därmed kan handlingsmöjligheter och handlingsbegränsningar i verksamheten kunnat synliggöras.

Undersökningarna har genomförts på tre utvalda gymnasieskolor. Alla skolor har en uttalad profilering mot utbildning för hållbar utveckling och har en undervisning som motsvarar Skolverkets kriterier för utmärkelsen ”Skola för hållbar utveckling”. Skolorna befinner sig i olika faser av implementeringsarbetet (på den skola som kommit längst har denna profil varit etablerat i ca 10 år, på övriga två skolor är implementeringen relativt nystartad), de har olika ledningsstruktur och elevunderlag och är belägna på olika platser i landet. Samtliga tre skolor är kommunala skolor.

Studierna inom projektet kretsar i stor utsträckning kring den förändring från en normerande undervisning till mer pluralistiska förhållningssätt som under de senare åren skett inom miljö- och hållbarhetsundervisningen (se Öhman, 2006; Lundegård, 2007; Sund, 2008). Denna förändring innebär bl.a. att samtal och diskussioner, kritisk granskning av olika alternativ och elevers ställningstaganden fått ett större utrymme i undervisningen. Studierna problematiserar innebörderna av denna förändring och diskuterar den pluralistiska utbildningens möjligheter och problem samt hållbar utveckling som utbildningsbegrepp. Ytterligare en viktig bakgrund till dessa studier är den kritik som riktats mot begreppet hållbar utveckling inom den internationella pedagogiska forskningsdebatten. Trots att utbildning för hållbar utveckling debatterats flitigt under de senaste decennierna har relativt få undersökningar gjorts av hur detta utbildningskoncept realiserats i praktiken. Studierna har därför haft ambitionen att empiriskt undersöka hur rektorer, lärare och elever förhåller sig till hållbar utvecklingsbegreppets olika dimensioner samt hur och vilka normer och värden som skapas på skolan och i klassrummen.

Huvudsakliga resultat¹

I det följande sammanfattas resultat från ett urval av projektet studier. Redovisningen är indelad i tre teman: *Utbildningens normstrukturer*, *Undervisningens socialisationsinnehåll* och *Normer och värden i klassrumssamtal*.

Utbildningens normstrukturer

Studierna inom detta tema har två olika inriktningar, dels miljö- och hållbarhetsutbildningens historiska utveckling och dels denna utbildnings implementeringsprocess.

Den utbildningshistoriska forskningen har bl. a. resulterat i artikeln *Lagstiftningsarenan och trögheten Lagstiftningsarenan och trögheten. Miljö och hållbar utveckling i svensk skola 1990–2010* (Wickenberg & Leo, inskickad). Syftet med artikeln var att beskriva, problematisera och diskutera lagstiftnings- och regleringsprocesser beträffande skolans uppdrag gällande miljö och hållbar utveckling. Artikeln beskriver den historiska bakgrunden och utvecklingen av denna nya samhällstematik 1990–2010. Wickenberg och Leo använde ett rättssociologiskt perspektiv med analys- och dokumentstudier av skilda rättsliga och policymässiga styrdokument på den nationella-statliga administrativa nivån. Artikeln tar sin utgångspunkt i begreppen formuleringsarenan respektive realiseringsarenan (Lindensjö & Lundgren 1986/2000). De rättsliga förändringarna tolkas mot bakgrund av tröghet (inertia) och stigberoende (path dependence). Wickenberg och Leo har studerat det arbete på central som på statlig nivå legat bakom utformningen av skollagarna, läroplanerna och kursplanerna. Metoden för båda dessa studier är klassisk juridisk metod samt text- och dokumentanalys som vilar på samhällsvetenskapliga grunder. Studierna ansluter till den teoritradition som benämns ”genetisk rättssociologi”. Detta material har kompletterats med intervjuer med lagstiftare. Wickenberg och Leo har framför allt djupstuderat förändringarna av skollag och läroplanerna 1990, 1994 samt 1998, och de senaste förändringarna av dessa styrdokument i form av en ny skollag (2010:800) och nya läroplaner med kursplaner under åren 2010–2011.

¹ Underlag för denna sammanställning har författats av Ulf Leo, Per Wickenberg, Per Sund, Iann Lundegård och Marie Öhman.

I *resultatet* av denna utbildningshistoriskt inriktade studie har Wickenberg och Leo beskrivit att två starka och traditionella samhällsinstitutioner som båda över lång tid har påtagliga inslag av tröghet och stigberoende och hur dessa båda händelser har samverkat: rätten (Skollagen) och institutionen (Utbildningsdepartementet). Resultatet visade att de nya samhällsfenomenen ”miljö” och ”hållbar utveckling”, trots relativt stort stöd hos befolkningen (SOM 2011:27), inte får tillräckligt fotfäste i skollagen. Lagändringen 1990 var således relativt tillfällig och lagstiftaren återgick 2010, som en följd av trögheterna, till den sedan lång tid upptrampade utbildnings- och skolstigen. Samhällsförändringar representeras i vårt exempel av miljö och hållbar utveckling men den rättsliga trögheten kan inte inkorporera denna samhällsförändring i ett utbildningssammanhang. Rätten i form av lagstiftning släpar som oftast efter i samhällsutvecklingen, stigberoendet är här för starkt. Larsson (2011) beskriver sådana fenomen som ”konceptuell inlåsning”. Läroplans- och kursplanearbetet kunde dock fortsätta – med stöd av den över åren utvecklade kompetensen inom fältet miljö- och hållbarhetsundervisning – i de statliga ämbetsverken och hos myndigheterna på den politiskt anvisade vägen. Dessa två styrdokument är nu de som kan användas, och används, i utvecklingsarbetet på realiseringsarenan i skolans värld, där i sin tur nya normbildningsprocesser tar vid.

Implementationsstudien har resulterat i två artiklar: *Professional norms in school leadership. Change efforts in implementation of education for sustainable development* (Leo & Wickenberg, 2013a) och *Under one umbrella. Professional norms promoting education for sustainable development at school level* (Leo & Wickenberg, 2013b). Studien har haft ett särskilt fokus på skolledningens roll vid implementering av ”utbildning för hållbar utveckling” och syftet var att identifiera vilka professionella normer som finns och styr dessa processer. Leo och Wickenberg har arbetat med metod- och teoriutveckling för att identifiera, analysera och förstå normer som styr verksamheten. Det innebär att de har använt ett abduktivt arbetssätt och som inlett med enkätundersökning riktad till samtliga lärare och rektorer på de tre gymnasieskolorna. Därefter har de genomfört och analyserat individuella intervjuer med rektorerna. Slutligen har de intervjuat rektorerna i grupp för att fördjupa och validera resultaten.

Resultatet av denna implementeringsstudie visade att ”utbildning för hållbar utveckling” betraktas som ett *mål* i sig men att konceptet också används som ett *medel* att nå andra mål som uttrycks i nationella eller lokala styrdokument. Rektorerna och vissa lärare vill ha utbildning för hållbar utveckling som ett verksamhetsövergripande paraply, en utgångspunkt för en

ämnesövergripande och tematisk undervisning som de eftersträvar. Ett problemområde som resultatet pekar på är att det ofta saknas former för kommunikation och gemensamma definitioner för centrala begrepp inom utbildning för hållbar utveckling. Studien visade på detta sätt hur rättsliga normer från skollag och läroplaner tolkas och blir till professionella normer som styr arbetet med ”utbildning för hållbar utveckling” på de tre undersökta skolorna.

Några av dessa professionella normer är riktade mot förändring av skolans *kultur*:

rektorer bör

- ständigt peka på den gemensamma visionen för arbetet med hållbar utveckling,
- skapa arenor för samtal och stödja samtal för att få gemensam förståelse för centrala begrepp inom ”utbildning för hållbar utveckling”,
- distribuera ledarskapet med normer som stödjer inflytande från elever och lärare
- lyfta fram målen i läroplanen så att de blir vägledande för undervisningen (nu fokuserar många lärare endast på målen i kursplanerna för respektive ämne),
- försäkra sig om att det finns lokala styrdokument som konkretiserar målen för hållbar utveckling i läroplanen.

Andra rektorsnormer är inriktade mot att förändra skolans *struktur*:

rektorer bör

- skapa en inre organisation som främjar ämnesövergripande arbete,
- se till att scheman för elever och lärare främjar ämnesövergripande arbete,
- avsätta medel för fortbildning av lärare.

Undervisningens socialisationsinnehåll

Inom forskningen om utbildning för hållbar utveckling har inte undervisningssammanhanget tidigare studerats särskilt ingående, trots att det kan anses vara en viktig förutsättning för att elever ska nå en djupare förståelse av undervisningens mer ämnesrelaterade innehåll. Nedanstående artiklar har fokuserat på undervisningssammanhanget och utvidgar därmed innehållsfrågorna till att också omfatta ett innehåll som skapas av lärares olika explicita och implicita följemeningar till elever. Det kan vara följemeningar

om exempelvis undervisningens syften och elevernas betydelse för dess genomförande. I dessa artiklar benämns detta meddelade undervisningssammanhang för ett socialisationsinnehåll (Englund, 1990). Östman (1995) framhåller att det är socialisationsinnehållet som ger exempelvis ord som miljö och demokrati mening. En viktig teoretisk utgångspunkt för dessa studier är att lärande av ämnesinnehåll och socialisationsinnehåll sker samtidigt, samt att dessa tillsammans utgör undervisningens innehåll. Samtliga dessa tre studier av socialisationsinnehåll fokuserar lärarnas undervisning eller konsekvenser av undervisning.

Huvudsyftet med artikeln *Socialization content in schools and education for sustainable development - I. A study of teachers' selective traditions* (Sund & Wickman, 2011a) var att undersöka kvalitativa skillnader i olika lärares socialisationsinnehåll. Studien gjordes med hjälp av analysfrågor relaterade till fem undervisningsaspekter utvecklade i Sund (2008). Ett delsyfte var att visa att undervisningsaspekterna kan fungera som analysverktyg för forskare. Tidigare forskning har visat att det finns en viss systematik i lärares miljöundervisning som kan beskrivas med hjälp av tre selektiva miljöundervisningstraditioner: faktatraditionen, den normerande traditionen och den pluralistiska traditionen (Öhman, 2004). Forskningsfrågan var: På vilket sätt förhåller sig lärares undervisningsaspekter till de selektiva traditioner de huvudsakligen undervisar inom? Empiri hämtades ur lärarintervjuer och lärarnas utsagor analyserades med hjälp av ett tidigare utvecklat analysverktyg. I intervjuer ställdes en rad didaktiska frågor om deras miljöundervisning och till sin hjälp har de medtagit aktuella planeringar och annat material de använt i undervisningen.

Resultatet visar att de tre selektiva traditionerna kan beskrivas utifrån det sätt som lärare kommunicerar socialisationsinnehållet i intervjuer om sin undervisning. Resultatet styrker tidigare forskning som uppmärksammat samma resultat men haft helt andra teoretiska utgångspunkter och som huvudsakligen utförts i form av enkätstudier. Ett ytterligare resultat bestod av en utvecklad forskningsmetodik för studier av socialisationsinnehåll. Analysverktyget fungerade utmärkt för att synliggöra relationen mellan undervisningsaspekter och undervisningstraditioner i intervjudata. Metodikens användes senare i nästa artikel som är en elevstudie.

Syftet med studien *Socialization content in schools and education for sustainable development - II. A study of students' apprehension of teachers' companion meanings in ESD* (Sund & Wickman, 2011b) var att undersöka elevers beskrivningar av den miljöundervisning de genomlevt och analyserat

dessas med avseende på det meddelade socialisationsinnehållet. Denna studie kan betraktas som en komparativ studie där elevernas socialisationsinnehåll jämförs med det socialisationsinnehåll som lärarna huvudsakligen erbjudit inom den miljöundervisningstradition de undervisar inom, och som studerats tidigare (Sund & Wickman, 2011a). Utifrån denna bakgrund formulerades två forskningsfrågor för studien:

1) Hur kan överensstämmelsen i socialisationsinnehållet mellan lärarnas och elevernas utsagor om undervisningen studeras? 2) Hur förhåller sig elevernas utsagor till lärarnas meddelade socialisationsinnehåll? Metod och analys är densamma som i lärarstudien (Sund & Wickman, 2011a) men här är studieobjektet elevers det socialisationsinnehåll som elever kommunicerar under intervjuer.

Ett *resultat* av studien var att analysverktyget för socialisationsinnehåll kan synliggöra likheter i undervisningsaspekter genom undersökningar av det socialisationsinnehåll som kommer till uttryck i intervjuer. Förutom undervisningens ämnesinnehåll uppfattar och lär sig eleverna också lärares socialisationsinnehåll. Elever är dock inte lärjungar som okritiskt tar till sig det utan kan noga reflektera kring i vilken mån lärarens syn på miljö- och utvecklingsfrågor överensstämmer med deras egen.

I studien *Experienced ESD-school teachers' teaching – an issue of complexity* (Sund, 2013) undersöktes hur lärare som arbetar på skolor profilerade mot hållbar utveckling skapar kontinuitet i sin undervisning om komplexa frågor om hållbar utveckling. Studieobjektet för studien var lärarnas argumentation för sin undervisning. Huvudsyftet var att studera utgångspunkterna för lärarnas argumentation rörande undervisningens långsiktiga syften bortom undervisningssituationen. Forskningsfrågan var: Vilka är de långsiktiga syften argumenterar lärare för när de på ett vanemässigt sätt närmar sig undervisningsfrågor relaterade till hållbar utveckling? Efter en komplex urvalsmetod, som bl. a. byggde på projektets enkätstudie, återstod fem lärare med mycket erfarenhet av integrerad undervisning och samarbete i arbetslag. I en-timmes långa intervjuer argumenterade de för sina undervisningssyften. Analysverktyg och metod hämtades från en tidigare artikel som beskriver forskning om lärares ansvarsobjekt (Sund & Wickman, 2008).

Resultatet visar att dessa erfarna lärare omhuldar komplexiteten som en resurs i undervisningen. Med komplexitet som utgångspunkt stödjer de utvecklingen av elevers ödmjukhet, medvetenhet, personliga relation till utvecklingsfrågor och syn på sanningen som "förhandlingsbar". Det sista

handlar om att stödja utvecklingen av en förståelse av att olika perspektiv på komplicerade frågor ger olika svar som var och en kan vara "rätt" utifrån olika utgångspunkter. En norm som utvecklats bland erfarna lärare på skolor som arbetat med hållbar utveckling är således att hållbarhetsfrågornas komplexitet inte är ett hinder i undervisningen, tvärtom en resurs. I tidigare forskning och utvärderingar har ofta komplexiteten lyfts fram som ett problem att överkomma i implementeringsskedet. Det kan vara så men att när väl de första stegen är genomförda kan lärare som arbetar inom en pluralistisk tradition uppskatta frågornas komplexitet. Och om lärarna "törs" uppskatta den så visar elevstudien ovan att elever också blir mindre benägna att undvika och frukta komplexiteten utan utmanar och belyser exempelvis utvecklingsfrågor ur olika perspektiv och kan uppskatta skillnaderna och till och med osäkerheten i den "sanning" de företräder.

Normer och värden i klassrumssamtal

Studierna inom detta tema kretsar i stor utsträckning kring den förändring från en normerande undervisning till mer pluralistiska förhållningssätt som under de senare åren skett inom miljö- och hållbarhetsundervisningen (se Öhman, 2006; Lundegård, 2007; Sund, 2008). Denna förändring innebär bl. a. att samtal och diskussioner, kritisk granskning av olika alternativ och elevers ställningstaganden fått ett större utrymme i undervisningen. Studierna problematiserar innebörderna av denna förändring och diskuterar den pluralistiska utbildningens möjligheter och problem samt hållbar utveckling som utbildningsbegrepp. Ytterligare en viktig bakgrund till dessa studier är den kritik som riktats mot begreppet hållbar utveckling inom den internationella pedagogiska forskningsdebatten. Trots att utbildning för hållbar utveckling debatterats flitigt under de senaste decennierna har relativt få undersökningar gjorts av hur detta utbildningskoncept realiseras i praktiken. Nedanstående studier har därför haft ambitionen att empiriskt undersöka hur lärare och elever förhåller sig till hållbar utvecklingsbegreppets olika dimensioner samt hur och vilka normer och värden som skapas i klassrummen.

I artikeln Harmoni eller konflikt? – en fallstudie av meningsinnehållet i utbildning för hållbar utveckling (M. Öhman & J. Öhman, 2012) analyserades det meningsinnehåll som skapades när elever arbetade med en konkret studieuppgift med inriktning mot hållbarhetsfrågor. Analysen tog sin utgångspunkt i de potentiella spänningar mellan hållbar utvecklingsbegreppets olika dimensioner som uppmärksammats i den internationella debatten. Den centrala forskningsfrågan var: Hur utformas synen på relat-

ionerna mellan ekonomisk, social och ekologisk hållbarhet i en konkret undervisningspraktik? Det empiriska underlaget bestod av gymnasieelevers muntliga och skriftliga redovisningar av ett temaarbete som handlade om att planera en stadsdel ur ett hållbart perspektiv. Observationsanteckningar, videoupptagningar samt textmaterial analyserades. Den metod som användes var inspirerad av pragmatisk diskursanalys (Säfström & Östman, 1999; Quennerstedt, 2008) och användes för att undersöka verksamhetens innehåll genom en analys av elevernas tal om hållbar utveckling. Syftet med denna diskursanalys var att identifiera de mönster och regelbundenheter som fanns i språkanvändandet. De huvudsakliga frågorna som ställdes till materialet var: Hur förhåller sig elevernas språkanvändning till harmoniperspektivet respektive konfliktperspektivet på hållbar utveckling? Med vilken intern logik presenterar eleverna sitt specifika förhållningssätt?

Resultatet av studien visade att eleverna genomgående uttryckte ett harmoniperspektiv på hållbar utveckling och de beskrev relationerna mellan ekonomisk, ekologisk och social hållbarhet som oproblematiska. Denna harmoni skapades i elevernas framställningar bl a genom teknikutveckling, god samhällsplanering och en anpassad marknad. I elevernas redovisningar fanns ingenting som antydde en konflikt mellan hållbar utveckling och exempelvis en global exportekonomi, vinstintressen, ekonomisk tillväxt och människors krav på materiell standard och konsumtion. I studien diskuterades innebörden och konsekvenserna av det förhållningssätt till hållbar utveckling som tog form i den undersökta arbetsuppgiften. Det konstaterades att i denna uppgift fick eleverna å ena sidan möjlighet att konkretisera vad hållbar utveckling kan innebära i praktiken och att hållbar utveckling mycket väl fungerade som ett ämnesövergripande begrepp där kunskaper från en rad olika ämnesområden kopplades samman. Å andra sidan gav eleverna en bild av en hållbar stadsdel som ligger i linje med det som i debatten betecknas som ekologisk modernisering, det vill säga ökad hållbarhet genom ekonomisk tillväxt och teknikutveckling. En slutsats var att hållbar utveckling som didaktiskt begrepp kan ha många förtjänster, men att det finns en risk att ett harmoniperspektiv på hållbar utveckling dominerar och att eleverna inte får möta och ta ställning till de konflikter och spänningar som många menar är inbyggda i begreppet hållbar utveckling.

Huvudsyftet med artikeln *Analysing students' learning in classroom discussions about socio-scientific issues* (Rudsberg, Öhman & Östman, 2013) har varit att presentera en metod som möjliggör analyser av undervisning och lärande i argumenterande diskussioner genom studier av pågående praktik. Men även den empiriska illustrationen av denna metod har

gett en hel del intressanta resultat. Metoden, kallad Transactional Argument Analysis (TAA), består av en kombination av Practical Epistemology Analyses (PEA) (Lidar, Lundqvist, & Östman, 2006; Wickman & Östman, 2001, 2002a, 2002b) och en funktionell tolkning av Toulmins argumentationsmodell (TAP) (Toulmin, 1958/2003). I artikeln används en videoinspelad lektion från ett svenskt gymnasium för att illustrera TAA. Lektionen innehåller diskussioner om olika möjligheter att lösa miljöproblem där studenterna förväntas värdera och diskutera olika påståenden som läraren gör.

Ett viktigt *resultat* av analyserna var att eleverna kan utveckla djupare insikter och förbättra kvaliteten på sina argument när de deltar i argumenterande diskussioner. I de exempel som används för att illustrera TAA har två sätt på vilka studenters argument utvecklas under klassrumsdiskussioner identifierats: att lära sig ange villkoren för ett anspråk och att lära sig att hitta nya lösningar. Rudsberg, Öhman och Östman konstaterar att kvaliteten på argumenten utvecklas gradvis under diskussionen och att den kunskap som används i argumenten blir mer nyanserad och komplex. En viktig slutsats var också att en ökning av kvaliteten på argumentet och kvaliteten av det kunskapsinnehåll som används i argumentet sker samtidigt. Utan kunskap kan det inte finnas något argument, och för att fördjupa ett argument måste studenten använda ny kunskap.

Många författare har hävdad att ett pluralistiskt förhållningssätt och ett deltagandeperspektiv bör vara en viktig del i arbetet med utbildning av hållbar utveckling. Ett delaktighetsperspektiv fokuserar på kommunikation i syfte att främja en kritisk hållning till de olika synsätt som framkommer i diskussioner om hur exempelvis en framtida hållbar värld kan främjas. I artikeln *Participatory approach in practice – an analysis of student discussions about climate change* (J. Öhman & M. Öhman, 2012) undersöktes interaktioner mellan elever på ett svenskt gymnasium med en uttalad hållbarhetsprofilering och där deltagarperspektivet var framträdande. Det empiriska materialet bestod av videoinspelningar från två elevgrupper som under ett examinerande seminarium i 90 minuter diskuterade problem med att åtgärda klimatförändringarna. Två metoder baserade på John Deweys transaktionella perspektiv användes i studien: pragmatisk diskursanalys i syfte att analysera själva kunskapsinnehållet i diskussionen och Epistemological Moves Analysis (EMA) (Lidar, Lundqvist & Östman, 2006) i syfte att analysera hur eleverna styr och påverkar varandra i diskussionen. Utta-landen som befanns ha en sådan styrande funktion benämndes som ”riktningsgivare” (eng. *moves*).

I *resultatet* identifierades sex olika riktninggivare som eleverna använde i ett interaktivt samspel. Fem av dessa riktninggivare hade funktionen att de bidrog till att skapa en konsensus i synen på klimatförändringar. Dessa riktninggivare förekommer sammanlagt 82 gånger under diskussionerna. Det drag som ifrågasatte andra elevers påståenden förekom endast en gång. Ett viktigt resultat av studien var att en undervisning som bygger på elevernas delaktighet inte nödvändigtvis behöver innebära att perspektiven på hållbarhetsfrågor blir mer varierande än när läraren styr lärandet. En slutsats var därför att lärare fyller en viktig funktion även i denna typ av undervisningsinriktning. Lärare bör uppmärksamma de styrningsprocesser som kommer till uttryck i elevernas diskussioner och ibland väga utmana elevernas konsensusinriktade diskussioner och samstämmiga synsätt för att möjliggöra alternativa synsätt och föreställningar.

Även i studien *The political subject: student discussions about and in public issues in science education* (Lundegård, inskickad) har syftet varit att studera olika elevers deliberation kring frågor om hållbar utveckling. Fokus har legat på hur samtalen utvecklas, vilka konflikter som urskiljs under dem, vilka normer/värden som behandlas och på vilket sätt elever i kommunikation knyter sig själva till innehållet värdemässigt och estetiskt. Ett parallellt syfte har varit praktiskt/didaktiskt. Det har handlat om att synliggöra hur undervisningens frågor och lärarens regi av undervisningssamtalen ger eleverna skilda möjligheter att behandla och förhålla sig till innehållet värdemässigt. Materialet har inhämtats genom video- och audioupptagning av samtal mellan lärare och elever och mellan grupper av elever under lektioner i ämnena Filosofi och Naturkunskap. Två lärare deltog i studien. Under en lektionssvit hade eleverna gruppvis fördjupat sig i olika miljö- och hållbarhetsproblem som exempelvis, jordens resursfördelning, giftspridning, eller klimatfrågan. Förutom att de vid sluttillfället skulle redovisa det faktainnehåll de fördjupat sig i hade de även till uppgift att skapa värderingsövningar med frågor för varandra att ta ställning till. Den teoretiska utgångspunkten för att studera detta har varit John Deweys teoretiska resonemang kring värden och estetik samt tidigare studier av hur elever relaterar sig värdemässigt till ämnesinnehåll och miljöfrågor (se exempelvis Lundegård, 2008).

Resultatet av analysen visar att många frågor diskuterades såväl på sakinivå som på en nivå som tillät eleverna att göra personliga ställningstaganden till frågan. Men det finns också exempel på diskussioner där hela samtalet rörde sig på en du-jag-nivå där eleverna tillåts kliva fram som politiska subjekt i förhållande till frågan och direkt relatera sina egna liv till

innehållet. Resultatet kan relateras till den kritik som riktats mot skolan och undervisningen mot att eleverna i allt högre utsträckning riktar sin uppmärksamhet mot de kriterier och förmågor de ska visa upp. Istället för att lära sig ett ämnesinnehåll siktar de på att tillägna sig en generisk kompetens. De didaktiska konsekvenserna av analysen ovan är dock att man som lärare kan göra val när man arrangerar samtal mellan elever i klassrummet. Så långt kan läraryrket liknas vid ett regissörsyrke. Frågorna för samtalet och formen för det får betydelse för var diskussionen tar vägen och vilket faktiskt innehåll som skapas. Vad som sägs och på vilket sätt eleverna engageras är situerat. Försöker läraren få eleverna att distansera sig till innehållet och istället fundera över hur väl de klarar av formen, att lära sig samtala, då har han/hon skapat ett visst innehåll som eleverna finner sig i. Tillåts eleverna istället relatera sig själva värdemässigt och politiskt till frågorna som kommer upp på bordet då är det faktiska innehållet ett annat.

I artikeln *Pluralism in practice – experiences from Swedish evaluation, school development and research* (Rudsberg & Öhman, 2010) riktades ett särskilt intresse mot lärares sätt att stimulera en pluralistisk meningsskapandeprocess bland eleverna i samband med diskussioner om hållbar utveckling. Studiens empiriska material bestod av tre videoinspelade lektioner med miljöetiskt innehåll på en svensk gymnasieskola. Dessa lektioner innehåller en övning som startar med att läraren gör olika värde-relaterade påståenden som rör hållbar utveckling. Eleverna förväntas ta ställning till dessa uttalanden och försvara sina individuella synpunkter i en diskussion. Liksom i Öhman och Öhman (2012) användes Epistemological Moves Analysis (EMA) för att analysera detta material. Med hjälp av EMA undersöktes vilka funktioner som lärarens olika frågor och kommentarer hade för elevernas meningsskapande och diskussion.

Resultatet av analysen var en kategorisering av fyra olika typer av riktningsgivare. Två av dessa riktningsgivare har en generativ funktion, *generaliserande* och *specificerande* riktningsgivare, och bidrar till att öka diskussionen kvalitet. Generaliserande riktningsgivare har den funktionen att de höjer diskussionen till en högre abstraktionsnivå genom att läraren för in generella begrepp. Specificerande riktningsgivare har för eleverna att utveckla sina tidigare yttranden genom att specificera sina ståndpunkter. De *jämförande* och *testande* riktningsgivarna har en utvärderande funktion och bidra till att stärka diskussionens pluralistiska och demokratiska karaktär. Jämförande riktningsgivare innebär att läraren för in nya perspektiv eller påståenden i diskussionen vilket gör att eleverna jämför och värderar

sitt eget ställningstagande i förhållande till olika alternativ. Den testande riktninggivaren har den funktionen att den får eleverna att undersöka under vilka omständigheter deras slutsatser är giltiga. Dessa riktninggivare stöder en pluralistisk meningsskapande process genom att de gör eleverna medvetna om att det finns mer än en möjlighet och får dem att förhålla sig kritiskt till sina egna uttalanden.

Sammanfattande slutsatser

Sammanfattningsvis kan följande slutsatser dras från projektet:

- Rektorer spelar en viktig roll i implementeringen av utbildning för hållbar vad gäller utveckling av stödjande normer riktade både mot förändring av skolans *kultur* och dess *struktur*.
- I skolor som profilerat sig mot ”utbildning för hållbar utveckling” är denna utbildning ett *mål* i sig men också ett *medel* för att nå andra mål som uttrycks i nationella eller lokala styrdokument t ex en ämnesövergripande undervisning.
- Ett påtagligt problem är att skolor ofta *saknas former* för att kommunicera och skapa en gemensam syn på konceptet utbildning för hållbar utveckling.
- Som utbildningsbegrepp kan hållbar utveckling stimulera till en undervisning och ett lärande som innebär att eleverna att *konkretisera* sina kunskaper, kopplar samman kunskaper från *olika områden*, förenar *kunskap och värde* till ett argument.
- Det finns en risk för att ”hållbar utveckling” blir ett *harmonibegrepp* i utbildningen och att intressekonflikter och ideologiska spänningar i samhällsutvecklingen förbises.
- Genom en undervisning som bygger på ett deltagandeperspektiv kan elever utveckla en *komplex och insiktsfull kunskap* om hållbar utveckling och samtal och diskussioner är en väsentlig del av dessa lärprocesser.
- Det är viktigt att uppmärksamma att styrningsprocesser i elevdiskussioner kan göra diskussionerna påtagligt *konsensusorienterade* och att perspektiven på hållbar utveckling därför blir mindre mångfaldiga än man kan förvänta sig.
- Läraren har en viktig roll i diskussionerna om hållbar utveckling, dels vad gäller diskussionernas *kvalitet* – att fördjupa och nyansera elevernas ställningstaganden – och dels vad gäller perspektivens *mångfald* – att utmana elevernas synsätt och föra in olika alternativ.

- Erfarna lärare kan utnyttja *komplexiteten* i hållbarhetsfrågor som en *tillgång* i undervisningen snarare än ett problem.
- Lärarens sätt att *regissera* samtalen kring hållbar utveckling har stor betydelse för vilket innehåll som eleverna lär sig: om de lär sig att visa upp en allmän förmåga att diskutera eller om de faktiskt lär sig att *politiskt och moraliskt ta ställning* i hållbarhetsfrågor.

Insamlad empiri

Typ av empiri	Omfattning	Skolor
Videofilmade klassrums-observationer	Över 30 timmar film, varav ca hälften är transkriberat Dessutom flera timmars audioupptagningar och fältanteckningar	Tre gy-skolor
Lärarenkät	111 lärare som besvarat enkäterna, finns i utskriftsformat	Tre gy-skolor
Rektorsenkät	12 rektorsenkäter, finns i utskriftsformat	Tre gy-skolor
Lärarintervjuer	11 intervjuer om drygt 1 timme Sammanlagt ca 14 timmars intervjutid, materialet transkriberat	Tre gy-skolor
Rektorsintervjuer	10 individuella intervjuer om 1–1,5 timmar 2 fokusgrupps-intervjuer om 1,5–2 timmar Sammanlagt ca 15–17 timmars intervjutid, varav ca 12 timmar transkriberat.	Tre gy-skolor

Artiklar och bokkapitel som levererats inom projektet

- Aaro-Östman, Elisabeth (i manuskript). *Att lära sig argumentera inom utbildning för hållbar utveckling*. Magisteruppsats. Skövde: Högskolan i Skövde.
- Andrée, M. & Lundegård, I. (2013). Scientific literacy som argumentation och kritik. I E. Lundqvist, R. Säljö & L. Östman, *Scientific literacy: Teori och praktik*, s 87–100. Malmö: Gleerups.
- Breiting, S. & Wickenberg, P. (2010). The progressive development of environmental education in Sweden and Denmark, *Environmental Education Research*, 16(1), 9–37.
- Leo, U. & Wickenberg, P. (2013a). Professional norms in school leadership. Change efforts in implementation of education for sustainable development. *Journal of Educational Change*. DOI: 10.1007/s10833-013-9207-8
- Leo, U. & Wickenberg, P. (2013b). Under one umbrella. Professional norms promoting education for sustainable development at school level. In V. Simovska & P. M. McNamara (Eds.), *Schools for Health and Sustainability, Learning and Achievement – Theory, Research and Practice*. Springer Publishing House.
- Lundegård, I. (Inskickad). The political subject: student discussions about and in public issues in science education.
- Rudsberg, K. & Öhman, J. (2010). Pluralism in practice – experiences from Swedish evaluation, school development and research. *Environmental Education Research*, 16(1), 115–131.
- Rudsberg, K. & Öhman, J. (2010). Pluralism in practice – experiences from Swedish evaluation, school development and research. *Environmental Education Research*, 16(1), 115–131.
- Sund, P., & Wickman, P.-O. (2011a). Socialization content in schools and education for sustainable development I. A study of teachers' selective traditions. *Environmental Education Research*, 17(5), 599–624.
- Sund, P., & Wickman, P.-O. (2011b). Socialization content in schools and education for sustainable development II. A study of students' apprehension of teachers' companion meanings in ESD. *Environmental Education Research*, 17(5), 625–650.

- Sund, P. (2013). Experienced ESD-school teachers' teaching – an issue of complexity. *Environmental Education Research*. DOI:10.1080/13504622.2013.862614
- Wickenberg, P. (2013). Souls of fire, change agents, and social norms. In M. Baier (Ed.), *Social and Legal norms. Towards a Socio-legal Understanding of Normativity*. London: Ashgate Publishing
- Wickenberg, P. & Leo, U. (Inskickad). Lagstiftningsarenan och trögheten. Miljö och hållbar utveckling i svenska skolan 1990-2010.
- Öhman, Marie & Öhman, Johan (Kommande). Att uppmärksamma makt i undervisningens innehåll. I Britt Jakobson & Per-Olof Wickman (Red.), *Lärande i handling*. Lund: Studentlitteratur.
- Öhman, M. & Öhman, J. (2012). Harmoni eller konflikt? En fallstudie av meningsinnehållet i utbildning för hållbar utveckling. *NorDiNa*, 8(1), 59–72.
- Öhman, J. & Öhman, M. (2012). Participatory approach in practice: an analysis of student discussions about climate change. *Environmental Education Research*, DOI:10.1080/13504622.2012.695012
- Östman, L. (2010). Education for sustainable development and normativity: a transactional analysis of moral meaning-making and companion meanings in classroom communication. *Environmental Education Research*, 16(1), 75–94.

Konferenspresentationer

- Öhman, M. & Öhman, J. (2009). *Exploring governance and norm creating processes in EE and ESD – a Foucault inspired approach*. Paper presenterat på WEEC 5 i Montreal, Kanada, 10–14 maj, 2009.
- Wickenberg, P., Rasmusson, B. & Leo, U. (2009). *Practical connections between UN Child Rights Convention and UN ESD and DESD*. Paper presenterat på EU as Global Actor: European Conference on Education for Sustainable Development (ESD): Meeting global challenges through creativity and innovation in local education, Lund, 28–29 september, 2009.
- Rudsberg, K.; Öhman, J. & Östman, L. (2009). *Students' learning in pluralistic ESD-practice*. Paper presenterat på WEEC 5 i Montreal, Kanada, 10–14 maj, 2009.
- Öhman, M. & Öhman, J. (2010). *Clarifying constitution of environmental knowledge in classroom interaction – a Foucault inspired approach*. Paper presenterat på AARE i Melbourne, Australien, 28 november till 2 december, 2010.
- Leo, U. & Wickenberg, P. (2010). *Implementation of ESD in Sweden in a norm perspective*, International ESD-conference at Mongolian State University of Education, Ulaanbaatar, Mongolia, 30 augusti – 3 september, 2010.
- Öhman, J. & Öhman, M. (2012). *Participatory approach in practice: an analysis of student discussions about climate change*. Paper presenterat på ECER i Cádiz, Spanien, 18–21 september, 2012.
- Lundegård, I. (2012). *The political subject: student discussions about and in public issues in science education*. Paper presenterat på Transboundary learning beyond disciplines. Sustainable Development opening up research dialogues, Umeå 9–12 oktober 2012.
- Lundegård, I. (med M. Andrée) (2012). *Argumentation and Critique in Science Citizenship Education and Scientific Literacy*. Paper presenterat på ECER Conference, Cádiz, Spain, 18–21 september, 2012.
- Lundegård I. (2012). *Elevdiskussioner om och i publika frågor i naturvetenskaplig medborgarutbildning – det politiska subjektet*. Paper presenterat på Identitet, normer og deltakelse i naturfaglig praksis, Åhs, Norge, 23 november, 2012.

- Sund, P. (2012). *ESD-school teachers' anchor points for their arguments regarding teaching purposes*. Paper presenterat på ECER Conference, Cádiz, Spain, 18–21 september, 2012.
- Leo, U. & Wickenberg, P. (2012). *A Study of the Role of Principals in Change Efforts – Implementation of Education for Sustainable Development as an example*. Paper presenterat på the International Conference “The Normative Anatomy of Society - Relations between Norms and Law in the 21st Century”, Lunds universitet, 24–25 april, 2012.

Övrig litteratur som refereras i denna rapport

- Almqvist, J.; Kronlid, D.; Quennerstedt, M.; Öhman, J.; Öhman, M. & Östman, L. (2008). Pragmatiska studier av meningsskapande. *Utbildning & Demokrati*, 17(3), 11–24.
- Englund, T. (1990). På väg mot en pedagogiskt dynamisk analys av innehållet. *Forskning om utbildning* 17(1), 19–35.
- Hydén, H. (2002). *Normvetenskap*. Lund: Lunds universitet.
- Hallerström, H. (2005). *Skolledarskap för förändring och utveckling*. Research report in Sociology of Law 2005:3, Rättssociologi, Lunds universitet.
- Larsson, S. (2011a). Den stigberoende upphovsrätten. Om konsekvenserna av rättslig inlåsning i en digital tid. *Retfærd/Nordic Journal of Law and Justice*, 34(4/135), 122 – 146
- Lundegård, I. (2007). *På väg mot pluralism. Elever i situerade samtal kring hållbar utveckling*. Studies in Educational Sciences 101. Stockholms universitet.
- Lidar, M.; Lundquist, E. & Östman, L. (2006). Teaching and learning in the science classroom. *Science Education*, 90, 148–163.
- Persson, L. (2010). *Pedagogerna och demokratin. En rättssociologisk studie av pedagogers arbete med demokratiutveckling*. Lund: Lunds universitet.
- Leo, Ulf (2010). *Rektorer bör och rektorer gör. En rättssociologisk studie om att identifiera, analysera och förstå professionella normer*. Lund Studies in Sociology of Law 34. Lund: Lunds universitet.
- Lindensjö, B. & Lundgren, U. P. (1986/2000). *Utbildningsreformer och politisk styrning*. Stockholm: Stockholms universitets förlag.
- Quennerstedt, M. (2008). Pragmatisk diskursanalys av praktikhärla texter – en analys av meningsskapandets institutionella innehåll och villkor. *Utbildning & Demokrati: Tidskrift för didaktik och utbildningspolitik*, 17(3), 89–112.
- Säflström, C. A., & Östman, L. (Red). (1999). *Textanalys*. Lund: Studentlitteratur.
- Sund, P. (2008). *Att urskilja selektiva traditioner i miljöundervisningens socialisationsinnehåll implikationer för undervisning för hållbar utveckling*. University Press Dissertations 63. Mälardalens högskola.

- Sund, P. & Wickman, P.-O. (2008). Teachers' objects of responsibility – something to care about in education for sustainable development? *Environmental Education Research*, 14(2), 145–163.
- Toulmin, S. E. (1958/2003). *The Uses of Argument*. New York: Cambridge University Press.
- Wickenberg, P. (1999). *Normstödjande strukturer. När miljötematiken börjar slå rot i skolan*. Lund Studies in Sociology of Law 5. Lund: Lunds universitet, Rättssociologi, Sociologiska institutionen.
- Wickman, P.-O. & Östman, L. (2001). University students during practical work: can we make the learning process intelligible? In H. Behrendt, H. Dahncke, R. Duit, W. Gräber, M. Komorek, A. Kross & P. Reiska (Eds.), *Research in Science Education – Past, Present, and Future*, pp. 319–324. Dordrecht, The Netherlands: Kluwer Academic Publishers.
- Wickman, P.-O. & Östman, L. (2002a). Learning as discourse change: A sociocultural mechanism. *Science Education*, 86, 601–623.
- Wickman, P.-O., & Östman, L. (2002b). Induction as an empirical problem: how students generalize during practical work. *International Journal of Science Education*, 24, 465–486.
- Öhman, J. (2004). Moral perspectives in selective traditions of environmental education - conditions for environmental moral meaning-making and students' constitution as democratic citizens. In P. Wickenberg et al. (Eds.), *Learning to change our world? Swedish research on education & sustainable development*, p. 21–32. Lund: Studentlitteratur.
- Öhman, J. (2006). *Den etiska tendensen i utbildning för hållbar utveckling – meningsskapande i ett genomlevandeperspektiv*. Örebro: Örebro Studies in Education 13.
- Östman, L. (1995). *Socialisation och mening. No-utbildning som politiskt och miljömoraliskt problem*. Uppsala Studies in Education 61. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Östman, L. & Öhman, J. (2010). *A transactional approach to learning*. Paper presenterat på John Dewey Society, AERA Annual Meeting, Denver, USA, 29 april–4 maj, 2010.

RAPPORTER I PEDAGOGIK, ÖREBRO UNIVERSITET*

- 1) Stålhammar, Bert (2000): *Svenska, finska och estniska tioåringars syn på sin tillvaro.*
- 2) Handal, Gunnar (2001): *Lærerutdanningen – kommentarer fra en "kritisk venn".*
- 3) Moreno Herrera, Lázaro & Francia Guadalupe, red (2002): *Decentralization and Centralization Policies in Education in Europe. Current Trends and Challenges.*
- 4) Engström, Arne & Magne, Olof (2003): *Medelsta-matematik Hur väl behärskar grundskolans elever lärostoffet enligt Lgr 69, Lgr 80 och Lpo 94?*
- 5) Falkner, Kajsa (2003): *Lärare på väg mot den tredje moderniteten? En studie av LTG-lärares förhållningssätt i relationen teori–praktik under perioden 1979–2001.*
- 6) Moreno Herrera, Lázaro & Francia Guadalupe, red (2004): *Educational Policies. Implications for equity, equality and equivalence.*
- 7) Engström, Arne, Ed (2004): *Democracy and Participation. A Challenge for Special Needs Education in Mathematics.*
- 8) Englund, Tomas, red (2004): *Five Professors on Education and Democracy. Inaugural lectures 1999–2003.*
- 9) Gustavsson, Kjell (2005): *Föreställningar om folkbildning. En organisationsdidaktisk och filosofisk belysning av olika bildningsideal.*
- 10) Englund, Anna-Lena (2005): *Jämnårigsocialisation i svensk skola.*
- 11) Skog-Östlin, Kerstin (2005): *Att bryta ny mark. Kvinnors bruk av läroverkslärarutbildning omkring 1900.*
- 12) Engström, Arne & Magne, Olof (2006): *Medelsta-matematik III. Eleverna räknar.*
- 13) Tornberg, Ulrika, red (2006): *Mångkulturella aspekter på språk-undervisningens kommunikativa praktiker – en konferensrapport.*
- 14) Erikson, Lars (2009): *Lärares kontakter och samverkan med föräldrar.*
- 15) von Wright, Moira (2009): *Initiativ och följsamhet i klassrummet. En studie i de pedagogiska villkoren för elevers inflytande, delaktighet och välbefinnande.*

*Seriens namn var tidigare (nr 1–13): Rapporter från Pedagogiska institutionen, Örebro universitet.

- 16) Gustavsson, Bernt & Andersdotter, Gunnel (2010): *Folkhögskolans praktiker i förändring II*.
- 17) Englund, Anna-Lena & Englund, Tomas (2012): *Hur realisera värdegrunden? Historia, olika uttolkningar: vad är 'värdegrundsstärkande'?*
- 18) Bergh, Andreas; Englund, Anna-Lena; Englund, Tomas; Engström, Ingemar & Engström, Karin (2013): *Värdepremisser i främjande och förebyggande program i skolan – rapport från forskningsprojektet En värdefull skola*.
- 19) Öhman, Johan (2014): *Implementering av utbildning för hållbar utveckling: relationen mellan normstödande strukturer och studerandes moraliska lärande*. (E-publikation)